

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΠΟΛΕΩΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ*

(1081—1185)

Οι Βογόμιλοι.

Πλειότερον πάσης άλλης ἐτάραξε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἡ αἵρεσις τῶν Βογομίλων¹. Ταύτης ἀρχηγέτης ἦτο τότε Βασίλειός τις ἰατρός, ὅστις περιβεβλημένος τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα δεκαπέντε μὲν ἔτη ἀφιέρωσεν εἰς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν μελέτην τῆς αἵρέσεως περὶ τὰ πεντήκοντα δὲ ἔτη πρὸς διάδοσιν αὐτῆς ἐν Κπόλει μετὰ «ιβ'. Ἀποστόλων», ὡς ἐκάλει τοὺς συνεργάτας αὐτοῦ, καὶ κατώρθωσεν εὐρύτατα τὴν διαδῶσιν τῆς κακοδοξίας τῆς αἵρέσεως.

Εἶνε προφανὴς ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν τῶν Παυλικιανῶν αἵρεσιν², ὅποια τις ὁμως ὑπέρξεν ἡ ἀρχικὴ αὐτῆς ἱστορία δὲν εἶνε ἐπακριβῶς γνωστόν. Παρήχθη μὲν ὑπὸ τοῦ ἐκθέσαντος τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ τὸ ὄνομα τῆς αἵρέσεως ἐκ τῶν σλαβικῶν λέξεων Μπόγ (Θεὸς) καὶ μίλουι (ἐλέησον), ἀλλ' ἀναφέρεται καὶ τις Βούλγαρος ἱερεὺς (Ἱερεμίας) Μπογομίλ ἐπὶ τσάρου τῶν Βουλγάρων Πέτρου (927—969) ἀκμάσας καὶ τῆς αἵρέσεως εἰσηγητῆς γενόμενος διὰ τῆς εἰς Βουλγαρίαν διαδόσεως τῶν δοξασιῶν τῶν Παυλικιανῶν³. Οἱ ὄπαδοι τῆς αἵρέσεως καλοῦνται ὑπὸ τινῶν συγγραφέων Φουνδαῖται (Φουνδαγιαῖται), ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο προήλθεν ἐκ τοῦ θύλακος (φούνδα-funda) ὃν ἔφερον συνήθως ἐπαιτοῦντες οἱ Βογόμιλοι⁴. Τινὲς δὲ συνταυτίζουσιν αὐτοὺς πρὸς τοὺς Εὐχίτας (Ἐνθουσια-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 17

1. Κύρια πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῆς αἵρέσεως τῶν Βογομίλων: Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ, Δογματικὴ Πανοπλία, ΚΖ'. Κατὰ Βογομίλων ἐν Πατρ. Migne, 130, 1289 ἐξ. καὶ ἰδιαιτέρα ἐκδοσις ὑπὸ Gieseler, Göttigen 1842. Ἀννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάς, βιβλ. ιε'. Πατρ. Migne 131, 1167—1186. Κοσμᾶ Πρεσβυτέρου (Βουλγάρου, ἀκμάσαντος ἐπὶ τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων Πέτρου 927—969). Λόγος κατὰ τῆς αἵρέσεως τῶν Βογομίλων, ἐξεδόθη ἐν τῇ περιοδ. «Ὁρθόδοξος Ὁμιλητής», Καζάν 1864 τευχ. 4—8. Πρβλ. τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν παρὰ F. Vernet, Bogomiles, ἐν Vacant-Mangenot, Dictionnaire de Theologie catholique, II, 926 ἐξ.

2. Friedrich, Der ursprüngliche bei Georgios Monachos nur teilweise erhaltene Bericht über die Paulicianer, ἐν Sitzungsberichte d. bayer. Akademie phil. philos. und hist. Klasse, 1896, σ. 103 ἐξ.

3. E. Golonbinski, Σχεδιασμοί, σ. 154 ἐξ. Zirecek, σ. 175 ἐξ. Πρβλ. Leger, L'heresie de Bogoniles. Ph. Ouspensky, Μελέται, σ. 274 ἐξ.

4. G. Ficker, Les Phoundagiagites et Bogomiles, ἐν Echos d'Orient, XII, 1909, 257—262, G. Ficker, Die Phoundagiagites, Lepsiae 1908. Πρβλ. M.

στάς) τῆς Θράκης, ὧν μνεῖαν ἐποίησατο ἐν τινι αὐτοῦ πραγματείᾳ μόνος ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς συνδέσας αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἀρχαίους Μανιχαίους, ἐντεῦθεν καὶ οἱ Βογομίλοι Μανιχαῖοι ἐκαλοῦντο. Οἱ Εὐχῖται, κατὰ τὸν Ψελλόν, παρεδέχοντο ζωροαστρικὴν διδασκαλίαν μετὰ τινων τροποποιήσεων αὐτῆς, αἵτινες παρεισέησαν καὶ εἰς τὴν τῶν Βογομίλων διδασκαλίαν. Παρεδέχοντο τὴν ὑπαρξίν τελειοτάτου ὄντος, ἐξ οὗ προήλθον δύο Υἱοὶ τ. ἕ. ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ. Τούτων εἰς εἶνε ὁ Χριστὸς δεσπόμενος τῶν οὐρανίων ὁ δ' ἕτερος, ὁ Σαταναὴλ, δεσπόμενος τῶν ἐπιγείων.

Ἡ λατρεία τῶν Εὐχιτῶν συνίστατο ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ μυστικῶν τιμῶν εὐχῶν, ἡσχολοῦντο περὶ τὴν μαγείαν, ἔπασχον ὑπνωτικὰς παραισθήσεις καὶ φαίνεται ὅτι εἶχον ἀντινομιστικὴν ἠθικὴν, διότι διεφημίζοντο ὄργια τελούμενα ἐν ταῖς συνελύσεσιν αὐτῶν. Τὰς ἰδέας τῶν νεομανιχαίων τούτων εἶχον καὶ τινες τῶν Βογομίλων προσεπαυξήσαντες αὐτὰς διὰ μυρίων πλανῶν καὶ διαστροφῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῶν Παυλικιανῶν, ἐξ ἧς μᾶλλον προήλθεν ἡ τῶν Βογομίλων βουλγαρικὴ αἵρεσις.

Ἀπέρριπτον, πρὸ παντός, τὰ πλεῖστα τῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἰδίως τὴν Πεντάτευχον τοῦ Μωϋσέως, ὡς ἔργον τοῦ κακοῦ θεοῦ ταύτην λογιζόμενοι. Τοὺς Ψαλμοὺς καὶ τοὺς 16 Προφῆτας καὶ τὴν Κ. Διαθήκην, ἣν ἀπεδέχοντο, διήρουν εἰς ἑπτὰ τμήματα (στόλους, Παροιμ. 9,1). Τὴν θεότητα ἐφραντίζοντο ἀνθρωπόμορφον, ἀλλὰ καὶ ἀσώματον, ἀπέδιδον δ' εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα δύο Υἱοὺς τὸν πρεσβύτερον Σαταναὴλ καὶ τὸν νεότερον Λόγον (Χριστὸν) ὀνομαζομένους. Ὁ Σαταναὴλ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς πλήρης δόξης καθήμενος ἐκυβέρνηε μετ' αὐτοῦ τὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δημιουργηθέντα πνευματικὸν κόσμον, ἀλλὰ μελετήσας κατὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστασίαν μετὰ κατωτέρων τιμῶν ἀγγέλων κατεργήθη μετ' αὐτῶν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν ἀκατασκεύαστον γῆν. Μὴ δυνάμενος νὰ παραμείνῃ ἐπὶ τῶν φερομένων ἐπ' αὐτῆς ὑδάτων ἀλλὰ καὶ μὴ ἀποβαλὼν ἐντελῶς τὴν δημιουργικὴν δύναμιν (τὸ ἦλ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ) παρήγαγεν εἰς τὸ εἶναι μετὰ τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων νέον οὐρανὸν καὶ νέαν γῆν ἀποχωρίσας ἀπ' αὐτῆς τὰ ὕδατα, ὅθεν πᾶσαι αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου εἰς αὐτὸν ἀνήκουσι (Ματθ. 4, 8. 9). Κατακοσμήσας ὁ Σαταναὴλ τὸν οὐρανὸν διὰ τῶν ἀστέρων καὶ τὴν γῆν διὰ τῶν δένδρων, φυτῶν, θηρίων, πτηνῶν, ὅπως καταστήσῃ αὐτὴν εὐχάριστον δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς πεπτωκότας ἀγγέλους κατοικίαν, ἀπεπειράθη ὕστερον ἐξ ὕδατος καὶ χώματος ἦτοι ἐκ πηλοῦ, νὰ κατασκευάσῃ ἀνθρώπον

Jugie, Le Phoundagigites et Bogomiles, ἐν Echos d'Orient, XII, 1909, σ. 257—262. Τοῦ αὐτοῦ: Theologia dogmatica, II, 450—542.

1. Döllinger, Geschichte der gnostismanichäischen Sekten im früheren Mittelalter, Munich 1890, σ. 34. J. Jacobi, Ueber die Euchiten, ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte. 1888, σ. 507 ἐξ. Hergenröther, Kirchengeschichte, II, 550 ἐξ.

ὀρθῶς ἰπτάμενον. Καὶ κατσκευάσασκε μὲν τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀλλὰ μάτην προσεπάθει νὰ ζωοποιήσῃ καὶ ἐμψυχώσῃ αὐτὸ δι' ἐμφυσήματος, διότι τοῦτο ἐξέφυγεν ἐκ τοῦ μεγάλου δακτύλου τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὴν μορφὴν ὄφως. Τότε ὁ Σαταναὴλ παρεκάλεσε τὸν Πατέρα αὐτοῦ νὰ ἐμψυχώσῃ τὸν ἀνθρώπον ὑπὸ τὴν συμφωνίαν ὅπως συνεξουσιάζῃ αὐτοῦ καὶ ἀναπληρώσῃ διὰ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ τὸ μέρος ἐκείνων τῶν ἀγγέλων, οἵτινες συνετέλεσαν μετὰ τοῦ Σαταναήλ. Ἐπὶ τοιαύτῃ συμφωνίᾳ ὁ Πατὴρ μετέδωκεν εἰς τὸν ἀνθρώπον τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς, ὅπερ ἐγένετο δι' αὐτὸν ψυχὴ ζωσα. Οὕτω δ' ὁ πρῶτος ἀνθρώπος Ἀδὰμ κατὰ μὲν τὸ σῶμα εἶνε τοῦ Σαταναήλ, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα. Μετὰ τὸν Ἀδὰμ ἐπλάσθη καὶ ἡ Εὐὰ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

Ἐκ τοιαύτης διαστροφῆς τῆς διδασκαλίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀφορμώμενοι οἱ Βογομίλοι ἐδίδασκον περαιτέρω ὅτι ὁ Σαταναὴλ ἐφθόνησεν ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι δι' ὧν κατεκοσμήθησαν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ὑπὸ τοῦ ἐμψυχώσαντος αὐτοῦ Πατρὸς, καὶ διανοηθεὶς νὰ μὴ τηρήσῃ τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας εἰσέρχεται εἰς τὸν ὄφιν, ἀπατήσας δὲ τὴν Εὐὰν γεννᾷ ἐξ αὐτῆς τὸν Κάιν καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Καλωμενά. Τότε καὶ ὁ Ἀδὰμ γεννᾷ ἐκ τῆς Εὐὰς τὸν Ἀβελ καὶ ἄλλα τέκνα. Ἄλλ' ὁ Κάιν, ὅστις ἦτο ἐκ τοῦ πονηροῦ (Α'. Ἰωάν. 3, 12), ἐφόνευσε τὸν Ἀβελ, τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ θεὸς Πατὴρ πρὸς τιμωρίαν τοῦ ἀπίστου Σαταναήλ ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν καὶ τὴν θεϊαν μορφὴν, ἀφῆκεν ὅμως αὐτὸν ἐξουσιαστὴν τοῦ κόσμου. Οἱ μετὰ τοῦ Σαταναήλ πεσόντες δαίμονες ἐκ τῶν θυγατέρων τῶν ἀνθρώπων γεννῶσι τοὺς γίγαντας, οἵτινες ἐπανέστησαν κατὰ τοῦ Σαταναήλ, οὗτος δ' ἐπήγαγε κατ' αὐτῶν τὸν κατακλυσμόν, ἐξ οὗ ἐσώθη μόνος ὁ Νῶε μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ.

Ἐκτοτε ὁ Σαταναὴλ ἀνενοχλήτως κυβερνῶν τοὺς ἐκ τοῦ Νῶε καταγομένους ἀνθρώπους ἐξηπάτησεν αὐτοὺς πολυτρόπως. Παρέστησεν ἑαυτὸν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς τὸν ἕψιστον Θεὸν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς διὰ τοῦ Μωϋσέως τὸν νόμον ἐν Σινᾷ. Ἄλλ' ὁ Θεὸς εὐσπλαχνισθεὶς τὸ ὑπὸ τοῦ Σαταναήλ τυραννώμενον γένος τῶν ἀνθρώπων, 5500 ἔτη μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἀπεφάσισε νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο προήγαγεν ἐξ ἑαυτοῦ κατ' ἀπόρροϊαν πνευμά τι, ὅπερ ἦτο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ λόγος τῆς καρδίας αὐτοῦ, ὁ μέγας τῆς βουλῆς ἀγγελος (Ἡσ. 9, 6), ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἢ ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Τοῦτον ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον περιβεβλημένον πράγματι μὲν αἰθέριόν τι, κατὰ δόκησιν δ' ἀνθρώπινον σῶμα. Οὗτος καὶ διὰ σωλήνους τινος διήλθε διὰ τοῦ δεξιοῦ ὠτὸς τῆς Μαρίας καὶ χωρὶς αὐτῆς νὰ ἐννοήσῃ τι ἐξῆλθεν ἐξ αὐτῆς περιβεβλημένος τὸ κατὰ δόκησιν σῶμα. Ἡ Μαρία εὗρεν αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ. Ἐδίδαξε δ' ὁ Ἰησοῦς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἔπραξεν ὅσα τοῦτο

διηγείται περί αὐτοῦ. Ὁ,τι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ αἰσθητόν, μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον ὑπῆρχεν, ὅθεν ἐφάνη ὅτι ἔπαθεν ἐσταυρώθη καὶ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Ταῦτα δ' ἐγένοντο διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Σαταναήλ. Ἄλλ' ὁ Ἰησοῦς ἐθριάμβευσε καὶ ἐξῆλθε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τοῦ τάφου ἐν τῇ ζώσῃ αὐτοῦ μορφῇ. Ἀπέριψε τὸ προσωπεῖον τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὁμοίου ὄντος πρὸς τὸ ἀνθρώπιον σῶμα, ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Σαταναήλ κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ οὐρανίαν μορφήν συνέλαβεν αὐτὸν περιβαλὼν αὐτὸν βαρεῖ κλοιῷ καὶ παχεῖ. Οὕτω δ' ὁ Σαταναήλ ἐγένετο Σατανᾶς. Ὁ Ἰησοῦς ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐράνιον πατέρα καὶ ἐκάθησεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ, καταλαβὼν τὴν θέσιν, ἣν τὸ πρῶτον κάτειχεν ὁ Σαταναήλ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ ἔργου τῆς ἀπολυτρώσεως (Α' Κορ. 15, 28) θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Πατρὸς, ἐξ ὧν ἐξῆλθε καὶ θὰ συγχωνευθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ βοηθεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα ὑψωθῶσι πρὸς τὸν Πατέρα, ἀπαλλασσόμενοι ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Ἰησοῦ προῆλθεν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Παρίσταται δὲ τοῦτο ὑπὸ τὴν μορφήν νέου ἀγενεῖου (σύμβολον τῆς ἀρετῆς), ἐνεργεῖ ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὰ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν, μετὰ δὲ τὴν πλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ θὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ θ' ἀναλυθῇ ἐν αὐτῷ. Ὡστε τὸν Θεὸν ἐφαντάζοντο οἱ Βογόμιλοι μονοπρόσωπον κατὰ σαβελλιανίζουσαν ἐκδοχὴν, διὰ τερατώδους δὲ παρερμηνείας τῶν Γραφῶν καὶ διαστροφῆς, ὡς ἀνωτέρω παρίστων τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς οἰκονομίας.

Τοιαῦτα δὲ δοξάζοντες οἱ Βογόμιλοι ἀπεκήρυττον τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς εἰς αὐτὴν ἀνήκοντας. Τὴν Ἐκκλησίαν ἐθεώρουν ἔργον τοῦ Σατανᾶ καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτῆς τέκνα αὐτοῦ, ἑαυτοὺς δὲ μόνον ἀνεγνώριζεν ὡς πεπληρωμένους τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ Χριστοπολίτας. Γνησίους καὶ ἀληθεῖς χριστιανούς Ἄυτοκράτορας καὶ Πατριάρχας ἐθεώρουν μόνον τοὺς οἰκονομάχους. Περιεφρόνουν τὰς εἰκόνας, τὸν Σταυρόν, τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων καὶ τῆς Θεοτόκου, ἐθεώρουν τοὺς ναοὺς κατοικητήρια δαιμόνων, εἰς οὓς ἀπέδιδον καὶ τὰ ἐκάστοτε τελούμενα θαύματα. Τοὺς ὀρθοδόξους κληρικούς ἀπεκάλουν Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους, ἀπέροπτον τὴν ἐξωτερικὴν θείαν λατρείαν, ἔχοντες μόνον ἀντ' αὐτῆς τὴν Κυριακὴν προσευχὴν, ἣν ἀπήγγελλον ἐπτάκις τῆς ἡμέρας καὶ πεντάκις τῆς νυκτός. Τὸ βάπτισμα τῆ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐδίδασκον ὅτι ἦτο βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου, ὅπερ εἰσηγήθη ὁ Σατανᾶς, τὸ δὲ παρ' αὐτοὺς βάπτισμα ἐτελεῖτο ἄνευ ὕδατος δι' ἀπλῆς ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἢ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου, διὰ τῆς ἀπαγγελίας τῆς Κυριακῆς, προσευχῆς καὶ δι' εὐχαριστηρίων ὕμνων. Οἱ προσήλυτοι τῶν Βογομίλων παρεσκευάζοντο πρὸς τὸ τοιοῦτον βάπτισμα δι' ἐξομολογήσεως, προσευχῆς καὶ νηστείας.

Ἀπέροπτον οἱ Βογόμιλοι τὴν εὐχαριστίαν ὀνομάζοντες αὐτὴν θυσίαν δαιμόνων καὶ ὡς ἄρτον μὲν θεωροῦντες τὸ τέταρτον αἷτημα τῆς Κυριακῆς

προσευχῆς ὡς οἶνον δὲ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διαθήκην (Λουκ. 22, 21). Ἄλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν διωγμῶν ἐπέτρεπον τὴν ὑπόκρισιν καὶ μετελάμβανον τῆς Εὐχαριστίας ἢ συμμετεῖχον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Παρεδίδοντο εἰς νηστείας καὶ εἰς ἀσκήσεις ἀποκρούοντες τὸν γάμον καὶ τὴν βρωσὴν τοῦ κρέατος ἄλλ' ἥσθιον ὡς ἐλέφαντες ὁσάκις εἰς ξένην προσεκαλοῦντο τράπεζαν. Περιφρόνουν τὰ γράμματα καὶ εἶχον καθόλου ἀνατρεπτικὰς τῶν πολιτικῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινωνικῶν καθεστώτων ἰδέας.

Ταύτας διέσπειρεν, ὡς εἶπομεν, ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Βασιλεὺς ὄν χαρακτηρίζουσιν αἱ σύγχρονοι εἰδήσεις ὡς «κατεσκληκῶτα τὸ πρόσωπον τὴν ὑπήνην ψιλόν, εὐμήκη τὴν ἡλικίαν καὶ πολυτροπώτατον μεταχειρίσασθαι τὴν ἀσέβειαν». Τοῦτον συλλαβὼν ὁ Βασιλεὺς Ἀλέξιος προσεπάθει ν' ἀποκαλύψῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν Βογομίλων ἄλλ' ὁ αἰρεσιάρχης ὑπεκρίνετο ὅτι ἦτο ὀρθοδοξότατος. Ὁ Βασιλεὺς εὐφυῶς ἐπολέμησε τὴν ὑπόκρισιν τούτων διὰ τεχνάσματος καθ' ὃ προσεποιήθη ὅτι καὶ αὐτὸς ἐπεθύμει νὰ μάθῃ τὴν βογομιλικὴν διδασκαλίαν καὶ ἀσπασθῇ αὐτήν. Ὁ Βασιλεὺς ἔπρεσεν εἰς τὴν στηθεῖσαν αὐτῷ παγίδα. Πιστεύσας εἰς τὴν ἐκδηλωθεῖσαν πρόθεσιν τοῦ Βασιλέως ἡμέραν τιὰ ἐν τινι αἰθούσῃ τῶν Ἀνακτόρων ἐξέδηκε λεπτομερῶς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ἄλλ' αἴφνης κατέπεσε τὸ καταπέτασμα καὶ ἐφάνη ὀλόκληρος ἡ Σύνοδος τῶν Ἀρχιερέων μετὰ τοῦ Πατριάρχου καθημένη, ταχυγράφοι δ' ἐσημείωσαν τὰ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου εἰρημένα, ἅτινα δὲν ἠδύνατο πλέον ν' ἀρνηθῇ, ὡς ἔπραττε πρότερον. Δὲν ἠρνήθησαν τὰς κακοδοξίας αὐτῶν καὶ αἱ «ΙΒ'. Ἀπόστολοι» συλληφθέντες μετ' ἄλλων ὀπαδῶν τῆς αἵρέσεως ἐξαιρέσει ἐλαχίστων. Ἡ συνελθοῦσα Σύνοδος περὶ τὸ ἔτος 1010—1011 κατεδίκασεν αὐτοὺς ἐκδοῦσα κατ' αὐτῶν ἰδ' ἀναθεματισμούς. Ἰνα δὲ διακρίνῃ ὁ Βασιλεὺς τοὺς ὀρθοδόξους ἀπὸ τῶν ὄντως αἰρετικῶν διεκέρυξεν ὅτι πάντες οἱ συλληφθέντες ἔμελλον νὰ καταδικασθῶσιν εἰς θάνατον. Ἐστήθησαν δὲ δύο πυράι, ὧν ἡ ἐτέρα εἶχε σταυρὸν καὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι νὰ προτιμήσωσιν οἱ κατάδικοι τὴν πυρὰν, ἐν ἣ ἐπεθύμουν νὰ καῶσι, ἦτο δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ Βογόμιλοι ἐβδελύσσοντο τὸν σταυρὸν. Ὅθεν οἱ προτιμήσαντες τὴν ἔχουσαν αὐτὸν πυρὰν ἀπελύθησαν ὡς ὀρθόδοξοι οἱ λοιποὶ ἐφυλακίσθησαν, ὁ δὲ αἰρεσιάρχης κατεδικάσθη τῷ 1113 εἰς τὸν διὰ πυρὸς θάνατον ὄν ὑπέστη ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ. Οὐχ' ἦττον ἡ αἵρεσις δὲν ἐξηφανίσθη. Τότε ἀκριβῶς Εὐθύμιος Ζιγαβινὸς κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀλέξiou συνέταξε τὴν «Πανοπλίαν» ἧς ἐν (27) Κεφάλαιον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Βογομίλων.

1. Ἐλεγχος καὶ θρίαμβος τῆς βλασφημίας καὶ πολυειδοῦς αἵρέσεως τῶν ἀθέων Μασσαλιανῶν καὶ τῶν Φανδαϊτῶν, καὶ Βογομίλων καλουμένων καὶ Εὐχιτῶν καὶ Ἐνθουσιαστῶν καὶ Μαρκωνιστῶν» Πατρ. Migne 131, 39—48.

2. Ἄννα Κομνηνὴ, Ἀλέξιος, Πατρ. Migne 131, 1168—85.

Κωνσταντίνος Χρυσόμαλλος και Νήφων.

Ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ ἀνεκαλύφθη ἐν ταῖς χερσὶ τῶν μοναχῶν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου χειρόγραφον περιέχον τὴν διδασκαλίαν Κωνσταντίνου τινὸς Χρυσομάλλου, ἀνδρὸς λίαν πεπαιδευμένου, μικρόν τι πρότερον θανόντος. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἐκρίθη ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ πολλῶ χείρων τῆς τῶν Βογομίλων. Ὅθεν ἀνεξηγήθησαν καὶ ἄλλα χειρόγραφα, ἀνευρέθη δ' ἐν μὲν ἀνήκον εἰς τὸν Πέτρον, Ἡγούμενον τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀθηνογένους, τὸ δ' ἕτερον εἰς τινα Γεώργιον Πάμφιλον. Ἐν τῷ πρώτῳ δὲ τούτων περιείχετο πληροτέρα ἢ διδασκαλία τοῦ Χρυσομάλλου, ὅστις εἶχε μυστικιστικὴν τινα τάσιν πρὸς κατάργησιν τῆς θείας λατρείας καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου, ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὸν ὑπερβολικὸν τυπικισμὸν τῆς λατρείας. Παρουσιάζετο δ' ὁ Χρυσόμαλλος ὡς ἀναδιοργανωτῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου. Παρεδέχετο ὅτι ὁ ἄνθρωπος σώζεται διὰ τῆς ἀναστοιχειώσεως, ἣτις δὲν ἐπέρχεται εἰς αὐτὸν διὰ τῶν μυστηρίων ἢ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τῶν ὅλως περιττῶν, κατ' αὐτόν, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος νοερώς δέχεται αἰσθησίν τοῦ θείου πνεύματος, φυσικῶς καὶ ἀνωδύνως ἐνεργοῦντος μὲν τὸ ἀγαθόν, ἀκίνητον δὲ ποιοῦντος τὸ κακόν. Ἄλλαις λέξεσιν ὁ Χρυσόμαλλος ἐξήρτα τὴν δικαίωσιν τοῦ ἀνθρώπου μόνον ἐκ πίστεως. Πολλοὶ δὲ κατὰ τὸν ἰβ' αἰῶνα παρεδέχοντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ τοιοῦτό τι, ὅπερ βραδύτερον ἢ θρησκευτικῆ τῆς Δύσεως Μεταρρυθμίσεως ἔθηκεν ὡς βάσιν τῆς δογματικῆς αὐτῆς διδασκαλίας. Ὁ διαπρεπέστατος Μητροπολίτης Ἀθηναίων Μιχαὴλ Ἀκομινάτος ἔλεγε «πολλῶν πολλὰκις ἀκήκοα λεγόντων ὅτι καὶ μόνῃ ἢ πίστις ἄνευ ἀγαθῶν ἔργων οἷα τέ ἐστι σώζειν τὸν ἄνθρωπον»¹.

Ἄλλ' ὁ Κωνσταντίνος Χρυσόμαλλος ἐπρέσβευεν ἐπὶ πλέον ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει δύο ψυχὰς τὴν μὲν ἀναμάρτητον τὴν δ' ἁμαρτητικὴν, καὶ ἐξήτει νὰ διοργανώσῃ τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν κατ' ἴδιον σύστημα «διὰ τῆς τελεσιουργήσεως καὶ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως τῶν ἐπιστημόνων, οἰκονόμων τῆς μυστικῆς χάριτος» καὶ διὰ τῆς εἰσαγομένης «κατηχήσεώς τε καὶ μυσίσεως, μύρων τε χρίσεως». Ὡς ἦτο δ' ἀκόλουθον ὁ τότε Πατριάρχης ΚΠόλεως Λέων Στυππῆς (1134—1143), Σύνοδον τῷ 1140 συγκαλέσας, κατεδίκασε τὴν κακόδοξον τοῦ Χρυσομάλλου διδασκαλίαν, καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ. Ὁ Ἡγούμενος Πέτρος ἐπαύθη τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ εἰς ἕτερον με-

1. Φ. Γρηγοροβίου, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Γερμανικῆς μετὰ διορθώσεων καὶ προσθηκῶν ὑπὸ Σ. Λάμπρου, Ἀθῆναι 1905, Β, 681.

τηνέχθη Μοναστήριον, ὃ δὲ Πάμφιλος ὑπεχρεώθη νὰ μὴ διαδίδη τὰς κακοδοξίας, οὐδὲ νὰ ἐμμένῃ εἰς αὐτάς, ἀπειληθεὶς ἐν ἐναντία περιπτώσει νὰ καταδικασθῆ¹.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου Λέοντος Στυππῆ ὁ Βασιλεὺς Μανουὴλ Κομνηνὸς ἀνεζήτησε κατάλληλον διάδοχον αὐτοῦ. Τοιοῦτον ἐνόμισεν ὅτι εὔρε τὸν Μιχαὴλ Κουρκούαν, μοναχὸν τῆς ἐν τῇ νήσῳ Ὁξείᾳ Μονῆς τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ἄνδρα μὲν βίου ἀγιωτάτου, ἱκανῆς δὲ παιδείας μετόχου (1143—1146). Ἐπ' αὐτοῦ κατεδείχθη ὅτι ἡ αἴρεσις τῶν Βογομίλων ἠρίθμει εἰσέτι ὀπαδοὺς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τάξει τῶν Ἐπισκόπων. Δύο δὲ τούτων Κλήμης καὶ Λέων τῇ 20 Αὐγούστου 1143 κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς Συνόδου ἕνεκα διαφόρων προφανῶς βογομιλικῶν κακοδοξιῶν². Τῆς αὐτῆς τῶν Βογομίλων διδασκαλίας ἐν πολλοῖς εἶχeto καὶ τις μοναχὸς Νήφων, ὅστις καίπερ παιδείας τῆς ἐγκυκλίου καὶ μαθήσεως τῶν ἐκτὸς οὐδὲ μέχρι πείρας ἐλθὼν ἐπέδιδε τοῖς ἱεροῖς λόγοις ἐκ παίδων καὶ πολὺς ἦτο τὴν ἀρετὴν³. Ἡρνεῖτο κατὰ τοὺς Βογομίλους τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὴν ἀπονομὴν τιμῆς εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ τὰς ἱερὰς εἰκόνας, ἀπηγόρευε τὴν βρῶσιν κρέατος, τὴν πόσιν γάλακτος καὶ οἴνου καὶ ἐδίδασκε ὅτι μόνον ἐν τῷ μοναχικῷ βίῳ σώζεται ὁ ἄνθρωπος. Δις ἀνακριθεὶς Συνοδικῶς, (1 Ὀκτωβρίου 1143 καὶ 22 Φεβρουαρίου 1144) ὁ Νήφων κατεδικάσθη καὶ περιορίσθη κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν τῇ Μονῇ τῆς Περιβλέπτου, εἶτα δ' ἐν τῇ φυλακῇ, ἀφοῦ πρότερον ἐκόπη ἡ μακροτάτη μέχρι τῶν σφυρῶν καταφθάνουσα γειαιὰς αὐτοῦ⁴.

Τῷ 1146 παρητήθη ὁ Πατριάρχης Μιχαὴλ ἐπιθυμήσας τὴν μοναστικὴν ἡσυχίαν⁵, διάδοχος δ' αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ ἐξ Αἰγίνης καταγόμενος Διάκονος τῆς Ἁγίας Σοφίας Κοσμᾶς β' Ἀττικὸς (1140—1147) ἄνθρωπος ἔλλογιμώ-

1. L. Allatius, De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione. Coloniae 1648, σ. 644—649. Πάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Ε, 76. Mansi, XXI, 551 ἐξ. 583. 597. J. Gros-son, Ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῶν Βυζαντινῶν Βογομίλων τοῦ ἱβ'. αἰῶνος (ρωσιστὶ) Περιοδ. «Ἔργα τῆς Πνευμ. Ἀκαδημίας Κιέβου» 1912, III, 592 ἐξ.

2. L. Allatius ἐνθ' ἄν. σ. 675.

3. Ἰωάννης Κίνναμος, Χρονογραφία, Β, 156.

4. L. Allatius ἐνθ' ἄν. 678-82.

5. Νικήτας Χωνιάτης, Ἱστορία Β, 3, σ. 105. Ἐπανακάμψας εἰς τὴν Μονὴν τοῦ ὁ Κουρούας ἐτιμώρησεν ἑαυτὸν διότι ἀνήχθη εἰς τὸ ὑπατον ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Κύψας τὸν αὐχένα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς παρεῖχεν ἑαυτὸν νὰ πατῶσιν οἱ εἰσερχόμενοι μοναχοί. Τοῦ Μιχαήλ Κουρκούα σώζεται καὶ τις «Κατήχησις περὶ τῆς ἐν τετράδι καὶ παρὰσκευῇ νηστείας», Μ. Γεδεών, Μνημεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς Καλύδναις νήσοις, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Δ, σ. 6.

τατος και έναρετώτατος, φιλελεήμων και εϋσπλαγχνος. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνεθάρρησεν ὁ Νήφων, ἀπαλλαγείς τῆς φυλακῆς και ἐλευθέρως τὰς πεπλανημένας αὐτοῦ δόξας διαδίδων. Ὁ νέος Πατριάρχης ἠγάπα αὐτὸν και ὁμοτρόπεζον εἶχε, ἄδικον κρίνων τὴν γενομένην καταδίκην αὐτοῦ. Ὁ Κοσμάς ἐπὶ πλέον ἐγένετο ὑποπτος εἰς τὸν Βασιλέα ὡς εὐνοῶν τὸν σεβαστοκράτορα Ἰσαὰκ Κομνηνὸν και συνεννοούμενος πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων. Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Κοσμάν προέτρπερον αὐτὸν νὰ διακόψῃ τὰς πρὸς τὸν Νήφωνα σχέσεις, ἀλλ' ἐκεῖνος στενωτέρας αὐτὰς καθίστη. Πρὸς καταστολὴν τοῦ σκανδάλου ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν σύλληψιν και φυλάκισιν τοῦ Νήφωνος, ἀλλ' ὁ Πατριάρχης λησιμονήσας ἑαυτὸν προσεπάθησε διὰ τῆς βίας ν' ἀποσπάσῃ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν στρατιωτῶν τὸν Νήφωνα ἢ και μετ' αὐτοῦ νὰ εἰσελθῇ εἰς τὴν φυλακὴν. Τότε ὁ Βασιλεὺς συνεκάλεσε Σύνοδον ἐν Βλαχέρναις (26 Φεβρουαρίου 1147) πρὸς νέαν ἐξέτασιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Νήφωνος παρόντος και τοῦ Πατριάρχου Κοσμά. Οὗτος δέ, παρὰ τὴν γνώμην τῆς Συνόδου, διεκήρυξεν ὅτι δὲν θεωρεῖ αἰρετικὴν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Νήφωνος. Ὁθεν ἡ Σύνοδος κατεδίκασε τὸν Κοσμάν ὡς Βογόμιλον¹.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἐμαρτύρησεν ἐτι ἀπαξ ὅτι δὲν εἶχεν ἐξαφανισθεῖ ἡ αἵρεσις αὕτη, ἧς αἱ κακοδοξίαι ἦσαν ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν Ἐκκλησίαν και διὰ τὴν Πολιτείαν². Πρὸς καταπολέμησιν αὐτῆς σπουδαίως εἰργάσθησαν αἱ Μοναί. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην ὁ ἅγιος Μελέτιος Ἰδρυσεν ἐν Ἑλλάδι πολλὰς Μονάς³. Ἄλλ' ἐν Ἑλλάδι παρατηρεῖται τότε ἀναβίωσις τις τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ οὐχὶ ἄσχετος πρὸς τὰς τῶν Εὐχιδῶν και Βογομίλων ἰδέας. Οὐδόλως δὲ παράδοξον ὅτι ὁ διαπρεπὴς Ἐπίσκοπος Μεθώνης Νικόλαος († πρὸ τοῦ 1165) συνέγραψεν Ἀπολογίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τῶν Νεοπλατω-

1. L. Allatii, ἐνθ' ἀν. σ. 669 ἐξ. Ράλλη και Ποτλῆ, ἐνθ' ἀν. Ε, 88, 307. Ἰωάννης Κίνναμος, Χρονογραφία, Βιβλ. Β, σ. 64. Νικήτας Χωνιάτης, Ἱστορία Β, 3, σ. 105 ἐξ. Mansi, XXI, 597 - 708. Ὑπὸ πολλῶν ἠμφισβητήθη τὸ κύρος τῆς καταδίκης τοῦ Κοσμά.

2. Ὁ Τh. Ouspensky, Συνδικὸν τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας (ρωσ.) ἐν Ὁδησῶ 1893, σ. 19—20 ἐξ ἀρχαίων κωδίκων ἐδημοσίευσεν τὸν ἐξῆς κατὰ τῶν Βογομίλων ἀναθεματισμὸν, μὴ ὑπάρχοντα ἐν τῷ ἐκδεδομένῳ «Τριψίδῳ», «Τοῖς μὴ ὁμολογοῦσι τὸν Θεὸν ποιητὴν εἶναι τοῦ οὐρανοῦ και τῆς γῆς και πάντων τῶν κτισμάτων και πλάστην τοῦ Ἀδάμ και δημιουργὸν τῆς Εὔας, ἀλλὰ τὸν ἀντικείμενον λέγουσιν ἄρχοντα και ποιητὴν τοῦ παντός και πλάστην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τοῖς τοιοῦτοις ἀνάθεμα».

3. Τὸν βίον τοῦ ὁσίου Μελετίου συνέγραψαν ὁ τε Θεόδωρος Πρόδρομος και ὁ Μεθώνης Νικόλαος, Β. Vasiliewskii, Νικολάου Ἐπισκόπου Μεθώνης και Θεοδώρου Προδρόμου Βίος Μελετίου τοῦ Νέου, ἐν Πετροπόλει 1886. Ἀγαπίου τοῦ Κρητός, Νέος Παράδεισος ἐν Βενετία 1641. Κ. Σάθα, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, VII, σ. XX ἐξ. Φ. Γρηγοροβίου, Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν μεταφρ. Σπ. Λάμπρου, Α, 251-256.

νικῶν¹. Οἱ μοναχοὶ πολεμοῦντες τοὺς αἵρετικούς ὑπερέβαινον πολλάκις τὰ ἔσκαμμένα. Πολλοὶ τούτων περιέτρεχον τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα φέροντες ρόπαλα καὶ τόξα, ὡς ἄλλοι τινὲς Κένταυροι, κατ' Εὐστάθιον τὸν Θεσσαλονίκης, συντρίβοντες τὰς κεφαλὰς τῶν αἵρετικῶν ἢ τοξεύοντες αὐτούς. Τὰ «φουσατά τῶν μελαγχλαίνων» κορνηφόρων, ἔφερον θρησκευτικούς ὄρνεις πρὸς θήραν, παρεδίδοντο δ' εἰς πολλὰς ἀξιοκατακρίτους παρεκτροπὰς².

Θεολογικαὶ ἔριδες ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ.

Τοῦ Πατριάρχου Κοσμᾶ διάδοχος ἐξελέγη ὁ Νικόλαος Δ'. Μουζάλων (1147—1151) Ἀρχιεπίσκοπος γενόμενος πρότερον Κύπρου καὶ ἐπὶ τριάκοντα ἑπτὰ ἔτη σχολάσας ἐν Μοναστηρίῳ ὡς μοναχός. Πολλοὶ ἠμφισβήτησαν τὴν κανονικότητα τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς Πατριάρχου ΚΠόλεως, διότι προϋπήρχε τῷ ὄντι τῆς ἐπὶ Φωτίου (τῷ 879—880) συνελθούσης Συνόδου κανῶν, ὅστις προλαμβάνων ταραχὰς καὶ ἀνωμαλίας προερχομένας ἐκ τῆς εἰς τὰ Μοναστήρια καταφυγῆς Ἀρχιερέων, ὥρισεν ὅπως ὁ θέλων νὰ ζήσει ἐν Μοναστηρίῳ Ἀρχιερεὺς παύσῃ ἔχων τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Τούτου ἔνεκα ὑπῆρχον οἱ φρονοῦντες ὅτι ὁ Νικόλαος Μουζάλων, ζήσας ἐν Μοναστηρίῳ ἔπαυσεν ὢν Ἀρχιερεὺς. Μάτην ὁ λόγιος Ἐπίσκοπος Μεθώνης ἀπεδείκνυεν ὅτι ἡ παραίτησις ἀπὸ ἀρχιερατικῆς καθέδρας δὲν εἶναι παραίτησις καὶ ἀπὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος³. Ὁ Νικόλαος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ, ἐξελέγη δὲ Πατριάρχης τῷ 1154 ὁ Κωνσταντῖνος Δ' Χλιαρηνός (1154—1157), ἐφ' οὗ τὸ πρῶτον ἀνεφάνη σπουδαῖον θεολογικὸν ζήτημα τῆς ἐποχῆς τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ζωηρῶς αὐτοῦ συμμετασχόντος.

Ἐπίσημός τις ἱεροκῆρυξ τῆς ΚΠόλεως, ὁ διάκονος Βασίλειος διίστατο τὰς γνώμας πρὸς τὸν Μιχαὴλ Θεσσαλονικέα, Καθηγητὴν τῆς ἐξηγήσεως τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ καὶ μάλιστα τῶν ρητόρων, καὶ πρὸς τὸν Νικηφόρον Βασιλάκην, ὡσαύτως Καθηγητὴν τῆς ἐξηγήσεως τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀπ. Παύλου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, γονιμώτατον καὶ εὐφραδέστατον ρήτορα καὶ συγγραφέα⁴, Ὁ Βασίλειος, φίλερις ὢν, καὶ ἔψεγεν αὐτούς καὶ

1. Πρβλ. καθόλου Κροουμβάχερ, Α, 163 ἐξ. Dräseke, Nikolaos von Methone ἐν Byz. Zeitschrift I, 438 ἐξ. 643 ἐξ. Ἄνδρ. Δημητραπεκαπούλου, Νικολάου Ἐπ. Μεθώνης δύο λόγοι, Leipzig 1865.

2. Εὐστάθιου, Ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ, Πατρ. Migne, 135, 729 ἐξ. Tafel, Eustathii Opuscula, Berlin 1847, σ. 214 ἐξ.

3. Νικολάου Μεθώνης, Περί τῆς ἐπὶ τῇ καταστάσει τοῦ Πατριάρχου ἀντιλογίας καὶ περὶ ἱεραρχίας, ἐν Ἄνδρ. Δημητραπεκαπούλου, Ἐκκλησιαστικῆ Βιβλιοθήκη, Λειψία 1866, σ. 266 ἐξ.

4. C. Neumann. Griechische Geschichtschreiber und geschichtsquel-

ἠνώχλει δι' ὑπαινιγμῶν. Ὁ, τε Μιχαὴλ καὶ ὁ Νικηφόρος παρακολουθοῦντες τὰ κηρύγματα τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν «ἀκοαῖς ἐπιβούλοις καὶ πλήρεσι δυσμενείας» ἤκουσαν αὐτοῦ κηρύττοντος ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου καὶ εἰπόντος ὅτι ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ θῦμα γίνεται καὶ σὺν τῷ Πατρὶ τὴν θυσίαν προσδέχεται. Ἠρπασαν εὐθύς τὸ λεχθὲν καὶ ἄνω καὶ κάτω διεχλεύαζον τὸν Βασιλείον κατηγοροῦντες αὐτοῦ ὡς παραδεχομένου δύο ὑποστάσεις τοῦ Υἱοῦ, τὴν θυσιαζομένην καὶ τὴν προσδεχομένην τὴν θυσίαν. Ἐντεῦθεν ζωηρὰ προέκυψεν συζήτησις, καθ' ἣν τοὺς δύο κατηγοροῦς τοῦ Βασιλείου ἐνίσχυσεν ὁ Δυρραχίου Εὐστάθιος ἀποδεχόμενος μετ' αὐτῶν ὅτι ἡ θυσία προσφέρεται μόνῳ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι.

Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος προσήχθη ἐκ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγ. Βασιλείου καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἡ ρῆσις «Σὺ εἶ ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος καὶ διαδιδόμενος», ἀλλ' εἰς αὐτὴν οἱ συζητοῦντες ἀπέδιδον ἔννοιαν σύμφωνον πρὸς τὰς ἑαυτῶν γνώμας. Ὁ δὲ Μητροπολίτης τότε ἐκλεγείς Ρωσίας Κωνσταντῖνος, ταραχθεὶς ἐκ τῶν διατυπωμένων ἀντιθέτων γνώμων ἐζήτησε τὴν λύσιν τῶν ἀποριῶν αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως, οὗτος δὲ συνεκάλεσε τῇ 26 Ἰανουαρίου 1156 Σύνοδον, ἐν ἣ ἐπακριβῶς ἐξητάσθη τὸ ζήτημα.² Κατὰ τοὺς περὶ τὸν Βασιλάκην ἡ θυσία τῆς θείας Εὐχαριστίας προσάγεται τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι οὐχὶ δὲ καὶ τῷ Υἱῷ, διότι ὁ Υἱὸς προσήνεγκεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ θυσίαν εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς ἑαυτόν. Ἄλλ' ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐσφαλμένην ταύτην γνώμην ἀπεδείχθη ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ θυσία προσηνέχθη οὐχὶ εἰς τινὰ τῶν ὑποστάσεων τῆς θεότητος, ἀλλ' εἰς ἅπασαν τὴν θεότητα, εἰς τὴν ἀδιαίρετον ἄρα Τριάδα. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον προσφέρεται καθ' ἑκάστην ἡ θυσία τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ταύτην ἔχει τὴν ἔννοιαν καὶ ἡ ἐν τῇ θείᾳ Λειτουργίᾳ φράσις «Σὺ εἶ ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος». Τὴν ὁρθὴν ταύτην γνώμην ἐκ τῶν τὴν ἀντίθετον ἀποδεχομένων γνώμων μετὰ δισταγμοῦ μό-

len im XII Jahrhundert, Leipzig 1888, σ. 72—77. Κ. Κρουμβάχερ, Βυζαντινὴ Λογοτεχνία μετάφρ. Σωτηριάδου, Β. 181 ἐξ. Κ. Σάθα, Δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν, ἐν Βενετίᾳ 1878, σ. πθ'.

1. Πρβλ. Th. Ouspensky, ἡ θεολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ κίνησις ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὸν ια' καὶ ιβ' αἰῶνα, ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Ρωσικοῦ Ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, Σεπτέμβριος—Ὀκτώβριος 1891, σ. 294 ἐξ. Dräseke, Nikolaos von Methone, Byzant. Zeitschrift, I. (1892) σ. 473. E. Steitz, Die Abendmahlslehre der gr. Kirche, ἐν Jahrbuch für deutsche Theologie, XIII, 1868, σ. 32 ἐξ. F. Chailandon, Jean II Comnène et Mannel I Comnène, Paris 1912, σ. 640 ἐξ.

2. Πατρ. Migne 140, σ. 147—150 Mansi, XXI, 834. A. Mai, Spicilegium Romanum, Romae 1844, X, 16—93.

νον ἀπεδέχθη ὁ Δυρραχίου Εὐστάθιος, οἱ δὲ λοιποὶ μὴ ἀποδεχόμενοι αὐτὴν κατεδικάσθησαν.

Τὸ ζήτημα ἠδύνατο νὰ περιορισθῇ μέχρις ἐνταῦθα καὶ νὰ εἰρηνεύσῃ ἡ Ἐκκλησία ἔχουσα μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Χλιαρηνὸν Πατριάρχην τὸν Λουκᾶν Χρυσοβέργην (1157—1169), ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν καλλίστων Πατριαρχῶν ἀναπτύξας εὐρυτάτην νομοθετικὴν δρᾶσιν πρὸς ρύθμισιν τῆς ζωῆς τῶν κληρικῶν καὶ πρὸς ἐπίλυσιν πλείστων ζητημάτων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τοῦ Λουκᾶ Χρυσοβέργη ἀνερορίσθη αὐθις τὸ περὶ θείας Εὐχαριστίας ζήτημα. Λογιώτατος καὶ γηραιὸς ἤδη Διάκονος τῆς Ἁγίας Σοφίας νεωστὶ ἐκλεγείς, ὡς εἶδομεν, ἀλλὰ μὴ χειροτονηθεὶς ἔτι Πατριάρχης Ἀντιοχείας ὁ Σωτήριχος Παντεύγενος ἐδημοσίευσεν σύγγραμμα κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν Πλατωνικῶν Διαλόγων, ἐν ᾧ ὑπεστήριξε τὴν ὑπὸ τῆς Συνόδου τοῦ 1156 καταδικασθεῖσαν γνώμην, λέγων «μόνῳ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ θυσίαν προσενεχθῆναι, οὐ μὴν καὶ αὐτῷ τῷ προσενεγκόντι Λόγῳ, ὡς εἰ τοῦτο δοίη τις εἰς δύο πρόσωπα πάντως ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς διαστήσεται». Ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Παντευγένου¹ σφοδρὰ ἐξηγέρθη ταραχὴ ἐν ΚΠόλει, πολλαὶ ἐγένοντο δημόσια συζητήσεις καὶ διαλέξεις, ἐν αἷς ὁ Παντεύγενος ὑπεστήριξε τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Ἔλεγον αὐτῷ οἱ ὀρθόδοξοι, ἐὰν ἡ θυσία προσφέρεται τῇ θεότητι τοῦ Πατρὸς, αὕτη κατὰ τὴν ἑαυτῆς οὐσίαν ἐστὶν ἡ θεότης τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ, τί λοιπὸν καλύει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ θυσία προσφέρεται καὶ τῇ θεότητι τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ; Εἰς ταῦτα ὁ Παντεύγενος ἀπήντα: βεβαίως δεχόμεθα τὴν θεότητα ἀδιαίρετον ἐν τρισὶ προσώποις, ἰσχυριζόμεθα ὅμως ὅτι ἡ προσφορά τῆς θυσίας ἐγένετο οὐχὶ τῇ φύσει τοῦ Πατρὸς ἀλλὰ τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ. Ὡστε καὶ ὁ προσαγαγὼν τὴν θυσίαν προσήγαγεν αὐτὴν ὑποστατικῶς καὶ ὁ δεξάμενος αὐτὴν ἐδέξατο ὑποστατικῶς. Διττῶς ἁμαρτάνει τις ὅταν ὁμοίως τοῖς Νεστοριανοῖς ἀποδίδει εἰς τὰς ὑποστάσεις ἰδιότητος τῆς θείας φύσεως. Ἐάν τις δεχθῇ ὅτι ἐπειδὴ κοινὴ ἐστὶν ἡ φύσις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ κοινὴ καὶ ἡ τῆς θυσίας ἐστὶν ἀποδοχὴ, ἀναγκαῖον τότε² ἐξάγει συμπέρασμα ὅτι καὶ ἡ ἐνσάρκωσις κοινὴ ἦτο. ³

1. Συμπεριέλαβε τὸν Διάλογον τοῦ Σωτηρίχου Παντευγένου ὁ Νικήτας Χωνιάτης ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Θησαυρὸς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως» Πατρ. Mi-gne 140, σ. 140—148. Πρβλ. M a i. Spieilegium Remanum, Romae 1844, t. x. σ. 3—15.

2. T a f e l, Annae Comnenae supplementa, σ. 8 ἐξ. M. Γ ε δ ε ὦ ν Μνημεῖα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ ἰβ' αἰῶνος, «Ἐκκλησι. Ἀλήθεια» Δ, 1884, σ. 460 ἐξ. Σ α κ ε λ λ ῖ ω ν, Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη, Ἀθήναι 1893, σ. 328 ἐξ. Πρβλ. D r ä s e k e, ἐν Zeitschrift für Wiss. Theologie, XXIX, (1886), σ. 224, K r u m - b a e h e r, Βυζ. Λογοτεχνία, Α. 168 ἐξ. M. J u g i e, Theologia dogmatica christianorum orientalium ad ecclesia catholica clissidentium, t. III, Parisiis 1903, σ. 317 ἐξ.

Τοὺς συλλογισμοὺς τούτους ἀπέκρουον οἱ ὀρθόδοξοι ἀποδεικνύοντες ὁρθὴν τὴν ὑπὸ τῆς Συνόδου τοῦ 1156 ἐκδοθεῖσαν ἀπόφασιν, τινὲς δ' ὡς ὁ Νικόλαος Μεθώνης, καὶ διὰ συγγραμμάτων ἀντεπεξῆλθον κατὰ τοῦ Σωτηρίου Παντευγένου. Οὐχ ἦττον νέα Σύνοδος συνεκλήθη τῇ 12 Μαΐου 1157 ἐν ἣ παρέστησαν ὁ Βασιλεὺς, οἱ Πατριάρχαι ΚΠόλεως καὶ Ἱεροσολύμων, οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Κύπρου καὶ Ἀχρίδος, πληθὺς Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων καὶ ἄλλων περιφανῶν ἀνδρῶν¹. Οἱ δύο Πατριάρχαι ἐδήλωσαν ὅτι δέχονται τῆς προηγουμένης περὶ τοῦ ζητήματος Συνόδου τὴν ἀπόφασιν, καθ' ἣν ἡ θυσία τῆς θείας Εὐχαριστίας προσφέρεται τῇ ἀδιαίρετῳ Θεότητι τῆς Τριάδος. Ταύτη δὲ συνεφώνησαν καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Συνόδου. Ἄλλ' ἐνεμειναν ἐν τῇ ἑαυτῶν δοξασίᾳ ὁ Νικηφόρος Βασιλάκης καὶ ὁ Σωτήριχος Παντευγένης, ὁ τελευταῖος ὅστις ἐπὶ μακρὸν ἀντέστη, συζητῶν πρὸς τὸν Βασιλέα κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίαν τῆς Συνόδου, μὴ ἐμφανισθεὶς κατὰ τὴν δευτέραν, εἰς ἣν προσεκλήθη διὰ τοῦ Θωμᾶ Ἀπλουχείου καὶ καθ' ἣν ἔληξαν αἱ ἐργασίαι αὐτῆς, διὰ τῆς καταδίκης τῶν κακοδοξούντων.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν καταδίκην ταύτην τὸ ὑποκνηθὲν ἰδίως ὑπὸ τοῦ Σωτηρίου Παντευγένου ζήτημα δὲν κατεσιγάσθη. Ἐκ τίνος συγγράμματος τοῦ Νικολάου Μεθώνης κατὰ τοῦ Σωτηρίου² καταφαίνεται ὅτι οὗτος κατηγορεῖτο ὡς προσκειμένος τῷ Πλατωνισμῷ. Φαίνεται δ' ὅτι ἐξηκολούθησεν ἢ ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἀρξαμένη κίνησις³. Ἡ Πλατωνικὴ φιλοσοφία εἶχεν εἰσεῖν τοὺς θαυμαστὰς αὐτῆς ἐν ΚΠόλει, ἰδίᾳ ἐν τῷ κύκλῳ τῶν Καθηγητῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Νέον ζήτημα παρουσιάσθη περὶ τὸ 1160 ὑπὸ τίνος Δημητρίου Λαμπηνοῦ (ἐκ Λάμπης), Ἑλληνοσ μικρασιάτου, ὅστις, ἡμιμαθὴς ὢν, ἠρέσκετο ν' ἀσχολῆται περὶ τὰ δογματικὰ ζητήματα, ἀπέραντον περὶ ταῦτα κατατεί-

1. Πατρ. Migne, 140, 177. Περί τοῦ ἔτους τῆς Συνόδου διεξήχθησαν πολλοὶ συζητήσεις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, πρβλ. Dräseke, zn Nikolaos von Methone ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte IX, σ. 409 ἐξ. (ὁ Dräseke φρονεῖ ὅτι ἡ Σύνοδος συνεκλήθη τῇ 1158), Kurtz, Die gegen Soterichos gerichtete Synode zu Konstantinopel ins Jahre 1157, Byz. Zeitschrift XV, 599. Pachali, Noch einmal die Jahreszahl der «Synode gegen Soterichos Pantchenos, Byz. Zeitschrift XIX, 46. Πρβλ. «Βυζαντινὰ Χρονικά» Πετροπόλεως VI, καὶ Byzant. Zeitschrift IV, 160.

2. Παρ' Α. Δημητράκοπούλου, Ἐκκλ. Βιβλιοθήκη σ. 345 ἐξ. Πρβλ. Dräseke, ἐν Byz. Zeitschrift, I 476.

3. Ὁ Θεόδωρος Πτωχοπρόδρομος κατεγέλασε τὴν πρὸς τὸν Πλατωνισμὸν ἐπίμονον τῶν συγχρόνων αὐτοῦ τάσιν, διὰ τίνος ποιήματος, Πατρ. Migne 113, 1053. Πρβλ. Μιχαήλ Ἀκομινάτον, ἐκδ. Λάμπρου Α, 81. Ὑπολαμβάνουσι τινὲς ὅτι ὁ Σωτήριχος ἦτο μεταρρυθμιστὴς τῆς Ἐκκλησίας προῶρως φανεῖς, Pachali, Soterichos Pantegenos und Nikolaos von Methone, Zeitschrift für wiss. Theologie, L, 1907, σ. 347 ἐξ.

νων τὴν ἀδολεσχίαν. Οὗτος πολλάκις προσβέυσας εἰς τὴν Δύσιν, ἐπανήρχετο ἐκάστοτε, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ χρονογράφου, «κοριζῆς μεστός καὶ ἑτερατεύετο ἄλλα τε πολλά καὶ δὴ καὶ τὴν Θεοῦ φύσιν οὐδέποτε ἀνίει πολυπραγμονῶν»¹. Ἐπανελθὼν ἐκ Γερμανίας μετὰ τινα ἀποστολὴν πολιτικὴν ἤρξατο κατηγορῶν τῶν Δυτικῶν ὡς παραδεχομένων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κατώτερον τοῦ Πατρὸς καὶ ἅμα ἴσον αὐτῷ. Ὁ Βασιλεὺς Μανουὴλ πρὸς δὴν ἀνεκοίνωσε ταῦτα ὑπέδειξεν εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ κακοδοξίας ἐὰν ἐννοοῦσιν οἱ Δυτικοὶ ὅτι ὡς ἄνθρωπος μὲν ἦτο κατώτερος τοῦ Πατρὸς ὡς Θεὸς δὲ ἴσος πρὸς αὐτὸν ὁ Υἱὸς καὶ προσήγαγε τὸ χωρίον «ὁ πατὴρ μου μείζων μου ἔστι» (Ἰωάν. 14, 29). Μὴ πεισθεὶς τοῖς λόγοις τοῦ Βασιλέως ὁ Δημήτριος συνέγραψε καὶ τι σύγγραμμα σχετικόν, ὅπερ ἀναγνοῦς ὁ Βασιλεὺς συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ καταχώσῃ εἰς τὴν γῆν διὰ νὰ μὴ γίνῃ πρόξενος ὀλέθρου, προκαλῶν ἔριδας καὶ παρεξηγήσεις. Ἀλλά, παρὰ τὴν συμβουλήν ταύτην, ὁ Δημήτριος διέδωκεν ἀνὰ τὴν ΚΠολιν τὰς ἐν τῷ συγγράμματι ἰδέας ὑπαναγινώσκων καὶ συζητήσεις προκαλῶν. Ἐντεῦθεν προέκυψε ζήτημα σοβαρὸν καὶ πολυθόρυβον.

Ἐζητεῖτο ἡ ἑρμηνεία τοῦ χωρίου «ὁ πατὴρ μου μείζων μου ἔστι». Καί τινες μὲν ἐνόμιζον ὅτι ὁ Πατὴρ καλεῖται μείζων τοῦ Υἱοῦ ὡς αἴπιος αὐτοῦ. Ἄλλοι δ' ὅτι ὁ Υἱὸς καλεῖται ἥττων τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἄλλαις λέξεσι τὸ κατώτερον ἄλλοι μὲν ἀνέφερον εἰς τὴν Θεότητα, ἄλλοι δ' εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλήλους δ' ἀπεκάλουν Μονοφυσίτας ἢ Νεστοριανούς. Ἀνεμίχθησαν δ' εἰς τὴν συζήτησιν πλείστοι ἐκ τῶν κληρικῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Εὐθύμιος Νέων Πατρῶν, ὁ Χριστόφορος Μύρων, Ἰωάννης Λαρίσης, Λέων Ρόδου, Λέων Ἀδριανουπόλεως, Ἰωάννης Θηβῶν, Νικήτας Μαρωνείας, Κωνσταντῖνος Κερκύρας, ὁ μοναχὸς Εἰρηνικὸς καὶ ἄλλοι, οὐ μόνον ἐκ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Αὐλικῶν, συμμετεῖχε δὲ καὶ ὁ λαός. Ὁ Πατριάρχης Λουκᾶς Χρυσοβέργης ἐφαίνετο διαστάζων ἐν μέσῳ τῆς συγχύσεως ἐκείνης, ἀλλὰ μόνος σχεδὸν ὁ Βασιλεὺς Μανουὴλ παρέστη ἀντίπαλος τοῦ Δημητρίου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, ἀποκρούων τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτῶν. Πρὸς τοῦτο δ' ἐνδελεχῶς ἐμελέτησε τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, κατήρτισε μάλιστα καὶ συλλογὴν ῥήσεων αὐτῶν, ἣν ἔστειλε πρὸς τοὺς Πατριάρχας καὶ τοὺς διχογνωμοῦντας, συνεζήτησε μετὰ πλείστων καὶ προσεπάθησε νὰ πείσῃ αὐτούς². Προὔκειτο περὶ σοβαροῦ ἀληθῶς ζητήματος. Ὅθεν ὁ Αὐτοκράτωρ συνεκάλεσε Σύνοδον, εἰς

1. Ἰωάννης Κίναμος, Ἱστορία ΣΤ, 2, Πατρ. Migne 133, σ. 616—624.

2. Ἰωάννης Κίναμος ΣΤ, 2, Πατρ. Migne 133, σ. 617. Νικήτα Χωνιάτου, Θησαυρὸς ὀρθοδοξίας Πατρ. Migne 140, 201 - 282. Ὁ ὄρος εἰς τὸ «Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἔστι» ἐξεδόθη ὑπὸ Μ. Γεδεών, μετ' ἄλλων ἐγγράφων ἐν «Ἐκκλησ. Ἀληθεία» Δ, (1883 - 4) 457 ἐξ. Ε (1884 - 5) 76 ἐξ. 94. ἐξ.

ἦν ἔμελλον νὰ προσέλθωσι καὶ οἱ παρεπιδημοῦντες τότε ἐν ΚΠόλει Πατριαρχαὶ Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων.

Ἡ πρώτη συνεδρία τῆς Συνόδου συνεκροτήθη τῇ 2 Μαρτίου 1166 ἐν τινὶ τῶν αἰθουσῶν ἐν τῷ «Τρικλινίῳ» τοῦ ἐν Βλαχέρναις Ἀνακτόρου τοῦ Βασιλέως¹. Κατ' αὐτὴν αἱ γνώμαι ἐδιχάσθησαν, ἀλλ' ἡ πλειοψηφία ἀπέκλινε ὑπὲρ τῆς τοῦ Αὐτοκράτορος γνώμης, κατὰ τὰς προσαχθείσας ὑπ' αὐτοῦ ρήσεις τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ δύο ἡμέρας γενομένην συνεδρίαν ὑπεγράφη ἡ γνώμη αὕτη, παρεμπεισοῦσης δὲ τῆς Κυριακῆς τῆς ὁρθοδοξίας τῇ 13 Μαρτίου ἀνεγνώσθη ἐπισήμως ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Οὕτω δ' ἐφάνη λυθὲν τὸ πολύκροτον ζήτημα τῆς ἐρμηνεύσεως τοῦ χωρίου «ὁ πατὴρ μου μείζων μοὶ ἔστι» ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὁ Υἱὸς εἶνε κατώτερος τοῦ Πατρὸς οὐχὶ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑποστατικὴν σχέσιν πρὸς τὸν Πατέρα ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πηγὴν ἑαυτοῦ καὶ διότι ἐνηνθρώπησεν, ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐσίαν εἶνε ἴσος πρὸς τὸν Πατέρα.

Ἀλλὰ παρουσιάσθησαν καὶ μετὰ τὴν Σύνοδον οἱ ἀποκρούοντες τ' ἀποφανθέντα ὑπ' αὐτῆς, ἀρχηγὸς δ' αὐτῶν ἦτο ὁ Σκευοφύλαξ τῆς Ἁγίας Σοφίας Ἰωάννης Παντευχνης. Τούτου ἕνεκα ὁ Βασιλεὺς συνεκάλεσεν ἐκ νέου καὶ ἐπανειλημμένως κατὰ Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὴν Σύνοδον, ἐκ νέου δ' ἐξητάσθη λεπτομερῶς τὸ ζήτημα καὶ ἐλύθη κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐννοίαν, κατεδικάσθησαν δὲ οἱ μὴ ἀποδεχθέντες τὴν λύσιν ταύτην, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Μητροπολίτης Νικαίας Γεώργιος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐφεξῆς χρόνον ἐπὶ τοῦ Πατριαρχοῦ Μιχαὴλ γ' (1170—1177) ἐξηκολούθησαν αἱ συζητήσεις τῇ ὑποκινήσει τοῦ μητροπολίτου Κερκύρας Κωνσταντίνου καὶ τοῦ μοναχοῦ Ἰωάννου Εἰρηνικοῦ. Τούτου ἕνεκα ὁ Βασιλεὺς συνεκάλεσε πάλιν ἐν τῷ Ἀνακτόρῳ τῶν Βλαχερνῶν τὴν Σύνοδον τῇ 30 Ἰανουαρίου 1170 ἐν ᾗ καθηρέθη ὁ Κερκύρας Κωνσταντίνος². Εἰδικὴ συνεδρία τῆς Συνόδου τῇ 18 Φεβρουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀφιερώθη εἰς τὸν Ἰωάννην Εἰρηνικόν, ὅστις καὶ διὰ συγγραμμάτων διέδιδε παρερμηνεύσεως τοῦ χωρίου «ὁ πατὴρ μου μείζων μοὶ ἔστι», καθ' ὅς ἐχώριζε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τῆς θείας αὐτοῦ ὑποστάσεως. Ὁ Εἰρηνικὸς ἐφάνη μεταγνοῦς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐφωράθη ἐπιμένων εἰς τὰς παρερμηνεύσεως αὐτοῦ κατεδικάσθη τῷ 1171, ὁπότε

1. Νικητῆς Χωνιάτης, ἐνθ' ἀν. Πατρ. Migne, 140, 226. L. Petit, Documents inédits sur le concile de 1166 et ses derniers adversaires, Βυζ. Χρονικὰ Πετροπόλεως, XI, 465 ἐξ. T. h. Ouspensky, Τὸ Συνοδικὸν τῆς Ὁρθοδοξίας (ρωσ.) Ἐν Ὁδησσῷ 1893, σ. 28 ἐξ. Ἡ Θεολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ κίνησις, σ. 310 ἐξ. Mai, Veter. Script. nova Collectio, IV, 1—96. Πρὸβλ. Chalandon, Jean. Comnène et Manuel Comnène, σ. 648. 49. σημ. L. Petit, Documents inédits sur le concile de 1166 et ses derniers adversaires, «Βυζαντινὰ Χρονικὰ» XI, 1904, 3—4. T. h. Ouspensky, ἐνθ' ἀν. σ. 236 ἐξ.

2. L. Petit, ἐνθ' ἀν. σ. 12.

ἔληξε τὸ ζήτημα καίτοι καὶ βραδύτερον ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ δ'. Αὐτορειανοῦ (1207—1212) ὑπεκινήθη πάλιν ὑποστηρίξαντος προτάσεις τινὰς τοῦ Πατριάρχου δι' εἰδικῆς συγγραφῆς τοῦ Μητροπολίτου Ἐφέσου Νικολάου Μεσαρίτου¹.

Τελευταία ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ θεολογικῆ συζήτησις παρουσιάσθη ἡ ἑξῆς.² Οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ τοῦ Μουσουλμανισμοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμόν ὑπεχρεοῦντο, κατὰ τὰ ὀριζόμενα ἐν τῷ Κατηχητικῷ βιβλίῳ, ν' ἀπαγγέλλωσι τὸν ἑξῆς ἀναθεματισμόν, ὅστις ἦτο ἀναγεγραμμένος καὶ ἐπὶ τινος μαρμαρίνης τραπέζης τῆς Ἁγίας Σοφίας «Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἀναθεματίζω τὸν θεὸν τοῦ Μωάμεθ, περὶ οὗ λέγει ὅτι αὐτὸς ἔστι θεὸς εἷς, θεὸς ὀλόσφυρος, οὐκ ἐγέννησεν, οὐδὲ ἐγεννήθη οὐδὲ ἐγένετο ὅμοιος αὐτῷ». Ὁ Βασιλεὺς ἠξίωσε νὰ διαγραφῇ ὁ ἀναθεματισμὸς οὗτος, διότι, πρῶτοις πάντων, σκανδαλίζει τοὺς ἐκ τῶν Ἀγαρηνῶν εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἐπιστρέφοντας, ἀναγκαζομένους νὰ βλασφημῶσι τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεόν. Ὁ τότε Πατριάρχης ΚΠόλεως Θεοδοσίος α' (1178—1183) καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς δὲν ἐδέχοντο τὴν ἀξίωσιν ταύτην τοῦ Μανουὴλ, λέγοντες ὅτι ἐν τῷ ἀναθεματισμῷ πρόκειται περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ φαντασιοκοπηθέντος καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ὁ Βασιλεὺς Μανουὴλ φρονῶν ὅτι περὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ πρόκειται, καίτοι ἐσφαλμένην ἔχει περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν ὁ Μωάμεθ, συνέταξε θέσπισμα περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀξιώσας νὰ υπογράψωσιν αὐτὸ ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς, ἀλλ' οὗτοι ἤρουντο. Ὁ Βασιλεὺς σοβαρῶς νοσῶν τότε καὶ ἐπίχολος ἐκ τῆς νόσου, ἐξ ἧς καὶ ἀπέθανε, γενόμενος, ὠργίσθη κατ' αὐτῶν. Οὐχ ἦττον συνέταξεν ἕτερον θέσπισμα καὶ προσκαλέσας εἰς Λάμαλιν τῆς Βιθυνίας, ὅπου μετέβη πρὸς νοσηλείαν, τὸν Πατριάρχην καὶ τοὺς Ἀρχιερεῖς ἠξίωσε καὶ αὐτίς διὰ τινος τῶν Αὐλικῶν, τοῦ Θεοδώρου Ματζούκη³, ἄτε μὴ δυνάμενος νὰ δεχθῇ αὐτοὺς προσωπικῶς ἕνεκα τῆς νόσου, νὰ συμφωνήσωσι πρὸς αὐτόν, ἄλλως ἐδήλου ὅτι ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ γενικωτέραν διάσκεψιν Συνοδικὴν παρόν-

1. Ἐπισκόπου Ἀρσενίου, Μητροπολίτου τινὸς Ἐφέσου τοῦ γ' αἰῶνος, ἀνέκδοτον σύγγραμμα, Ἐν Μόσχᾳ 1898, σ. 90. Πρβλ. Βυζ. Χρονικά Πετροπολέως, X, 679.

2. Μόνος ἐληροφόρησε περὶ αὐτῆς ὁ Νικήτας Χωνιάτης, ἐνθ' ἄν. Z, 6 Πατρ. Migne 140, 278 ἑξ. πρβλ. Δοσιθέου Ἱεροσολύμων Παραλειπόμενα ἐκ τῆς Ἱστορίας περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, Α. Π. Κεραμέως Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας A, 247. S. A. Heisemberg, Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertum und der Kirchenunion. III. Bericht des Nicolaos Mesarites über die polit. u. Kirchl. Ereignisse des Jahres 1214, München 1923 (Sitzungsber der bayer. Akad. der Wissensch. Philos.-philol. und hist. Klasse 3 Abh.) σ. 11—19.

3. Πρὸς τοῦτον σώζονται ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, ἑκδ. Λάμπρου, A, σ. 40. 47. 90. 97. πρβλ. B, 563.

τος καὶ τοῦ Πάπα Ρώμης περὶ τοῦ ζητήματος· «ἀγνώμων ἂν εἶην, ἔλεγε, καὶ ἀλόγιτος εἰμὴ πολλοστὸν ἀντιδοίην μέρος τῷ ἐμῷ βασιλευτῇ καὶ βασιλεῖ τῶν ὅλων Θεῷ, ὃν ἐκεῖθεν κρειτόνως ἔσχηκα, πᾶσαν σπουδὴν εἰσενεγκῶν, ὥστε μὴ τοῦτον ἀναθέματι καθυποβάλλεσθαι ἀληθινὸν ὄντα Θεόν». Ἄλλαις λέξεσιν ὁ Βασιλεὺς Μανουήλ, καθῆκον πρὸς τὸν Θεὸν ἐθεώρει τὴν κατάργησιν τοῦ ἀναθεματισμοῦ. Ἄλλ' οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ δὴ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἀπέκρουον τὴν γνώμην τοῦ Βασιλέως, μετὰ πολλῆς τῆς ζωηρότητος, φρονοῦντες ὅτι δὲν δύναται νὰ εἶνε ἀληθινὸς Θεὸς ὁ τοῦ Μωάμεθ Θεός, ὃν καμηλώδη ὠνόμασεν ὁ Εὐστάθιος καὶ πάσης πράξεως μυσταῖς ὑφηγητὴν καὶ διδάσκαλον. Ὁ Βασιλεὺς ὠργίσθη κατὰ τοῦ Εὐσταθίου ἰδίως, ἀλλὰ τῇ παρεμβάσει τοῦ Πατριάρχου ἔστρεψε νὰ μετριάζῃ φράσεις τινὰς τοῦ θεσπίσματος, συγχωρήσας δὲ τὸν Εὐστάθιον εἶπε πρὸς αὐτὸν «δεῖ σε σοφὸν ὄντα μὴ αἰσχρορρήμονα δείκνυσθαι μηδὲ θρασυστομεῖν παρακαίρια». Ὁ Πατριάρχης συγκαλέσας ἐν τῷ Πατριαρχεῖῳ τὴν Σύνοδον ὑπέγραψε μετ' αὐτῆς τὸν σχετικὸν τόμον καὶ οὕτως ἐλύθη τὸ ζήτημα.

(Συνεχίζεται)